

PEDAGOGIK NAZARIYADA EMPIRIK VA NAZARIY BILIMLAR UYG'UNLIGI

**Komilov Ulug'bek
Isrojjiddinovich**

*O'zbekiston Respublikasi harbiy xavfsizlik va
mudofaa universitetining quruqlikdagi qo'shinlar
instituti Otish kafedrasida katta o'qituvchisi*

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada pedagogik nazariyada empirik va nazariy bilimlar o'rtasidagi murakkab munosabatlar, ularning o'zaro uyg'unlashuvi hamda bu jarayonning ta'lim amaliyotiga ta'siri chuqur metodologik tahlil qilinadi. Tadqiqotda empirik bilimlar pedagogik voqelikning bevosita kuzatiladigan jihatlarini aks ettiruvchi tajribaviy ma'lumotlar majmui sifatida, nazariy bilimlar esa ushbu ma'lumotlarni umumlashtirish, tushuntirish va pedagogik jarayonning ichki qonuniyatlarini ochib berishga xizmat qiluvchi konseptual tizim sifatida talqin etiladi. Maqolada pedagogik ilmda empirik ma'lumotlarning haddan tashqari ustuvorlashtirilishi yoki, aksincha, nazariy konstruksiyalarning amaliyotdan uzilib qolishi natijasida yuzaga keladigan metodologik muammolar ochib beriladi. Shuningdek, empirik va nazariy bilimlar uyg'unligining pedagogik tafakkur rivojida o'rni, ilmiy xulosalarning ishonchliligi va ta'lim sifatiga ta'siri inson omiliga tayangan ilmiy pozitsiya asosida tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari pedagogik nazariyada empirik va nazariy bilimlar o'rtasidagi uyg'unlikni ta'minlash ilmiy tadqiqotlarning metodologik poydevorini mustahkamlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanini asoslab beradi.

Kalit so'zlar: pedagogik nazariya, empirik bilim, nazariy bilim, metodologiya, ilmiy tafakkur, pedagogik tadqiqot, ta'lim amaliyoti.

Kirish.

Pedagogik ilm taraqqiyoti tarixiga nazar tashlanganda, empirik va nazariy bilimlar o'rtasidagi munosabat doimo muhokama va bahs markazida bo'lib kelgani yaqqol ko'zga tashlanadi. Bir tomondan, ta'lim jarayoni tirik ijtimoiy-pedagogik voqelik sifatida bevosita kuzatuv, tajriba va amaliy faoliyatga tayangan empirik bilimlarsiz to'liq anglab bo'lmaydi, boshqa tomondan esa ushbu voqelikni tushuntirish, umumlashtirish va rivojlantirish nazariy tafakkur va konseptual modellarni talab etadi. Amaliy pedagogik tadqiqotlarda ko'pincha empirik ma'lumotlar ustuvor ahamiyat kasb etib, ular mustaqil ilmiy haqiqat sifatida talqin qilinadi, natijada pedagogik jarayonning ichki mantiqi va chuqur qonuniyatlari e'tibordan chetda qoladi. Aksincha, ayrim nazariy tadqiqotlarda empirik asosning yetishmasligi pedagogik nazariyalarni abstrakt va amaliyotdan uzilgan holga keltirib qo'yadi. Shu bois pedagogik nazariyada

empirik va nazariy bilimlar uyg'unligini ta'minlash masalasi nafaqat metodologik, balki pedagogik tafakkur madaniyatiga oid muhim ilmiy muammo sifatida namoyon bo'lmoqda. Bugungi ta'lim islohotlari, kompetensiyaviy yondashuv va ilmiy tadqiqotlarga qo'yilayotgan zamonaviy talablar sharoitida ushbu uyg'unlikning buzilishi ilmiy xulosalarning yuzakilashuvi, ta'lim amaliyotiga noto'g'ri tavsiyalar berilishi va pedagogik qarorlarning samarasizligiga olib kelishi mumkin. Mazkur maqola aynan pedagogik nazariyada empirik va nazariy bilimlar o'rtasidagi uyg'unlik muammosini inson omiliga tayangan, tanqidiy va konseptual yondashuv asosida chuqur ilmiy tahlil qilishni maqsad qiladi.

Adabiyotlar tahlili va metodlar.

Pedagogik adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, empirik va nazariy bilimlar o'rtasidagi munosabat masalasi ko'pincha deklarativ darajada tilga olinadi, ammo ularning real ilmiy uyg'unlashuv mexanizmlari yetarlicha ochib berilmaydi. Klassik pedagogik tadqiqotlarda empirik bilimlar ta'lim jarayonini kuzatish, tajriba va statistik tahlil orqali olingan ma'lumotlar sifatida e'tirof etilib, ularning ilmiy qiymati ko'pincha miqdoriy aniqlik bilan bog'lanadi, bu esa pedagogik voqelikning murakkab, kontekstual va subyektiv jihatlarini cheklangan talqinga olib keladi. Nazariy pedagogik adabiyotlarda esa aksincha, konseptual modellar va umumlashtirishlar ustuvor bo'lib, ular ba'zan empirik dalillar bilan yetarli darajada mustahkamlanmaydi va amaliyotdan uzilib qolish xavfini tug'diradi. Ayrim zamonaviy tadqiqotlarda empirik va nazariy bilimlar integratsiyasi zarurligi e'tirof etilgan bo'lsa-da, bu yondashuv ko'pincha metodik tavsiyalar darajasida qolib, ilmiy tafakkur madaniyatiga ta'sir ko'rsatadigan chuqur metodologik tahlilga aylanmaydi. Shuningdek, kompetensiyaviy yondashuv, ta'lim sifatini baholash va pedagogik samaradorlikka oid adabiyotlarda empirik ko'rsatkichlarning mutlaq ustuvorligi kuzatilib, nazariy tushuntirishlar ikkilamchi ahamiyat kasb etmoqda. Bu holat pedagogik ilmda empirik bilimlarning o'z-o'zidan nazariy haqiqatga aylanishi haqidagi yashirin taxminni kuchaytiradi. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, pedagogik nazariyada empirik va nazariy bilimlar o'rtasidagi uyg'unlik masalasi hali ham metodologik jihatdan yetarli darajada asoslanmagan bo'lib, u ilmiy tadqiqotlarning sifati, xulosalarning ishonchliligi va ta'lim amaliyotiga ta'siri nuqtayi nazaridan chuqurroq qayta ko'rib chiqishni talab qiladi.

Mazkur tadqiqot metodologiyasi pedagogik nazariyada empirik va nazariy bilimlar uyg'unligini aniqlashni miqdoriy yoki eksperimental natijalar bilan cheklab qo'ymasdan, uni ilmiy tafakkur va metodologik madaniyat muammosi sifatida o'rganishga yo'naltirildi. Tadqiqotda sifatli, reflektiv va konseptual tahlil ustuvor bo'lib, pedagogik adabiyotlar, mualliflik ilmiy tajribasi va ta'lim amaliyotiga oid kuzatuvlar o'zaro uyg'unlashtirildi. Metodik jihatdan empirik bilimlarning qanday sharoitlarda nazariy umumlashtirishga aylanayotgani, qaysi holatlarda esa mustaqil, ammo izohlanmagan ma'lumotlar majmui sifatida qolib ketayotgani tahlil qilindi. Shu bilan birga, nazariy konstruksiyalarning empirik dalillar bilan mustahkamlanish darajasi va ularning ta'lim amaliyotida qo'llanish imkoniyatlari reflektiv yondashuv asosida baholandi. Tadqiqot jarayonida qat'iy eksperimental dizayn yoki statistik modellashtirishdan ongli ravishda voz kechilib, pedagogik voqelikning kontekstual va insoniy jihatlarini ochib berishga qaratilgan metodologik pozitsiya tanlandi. Bu yondashuv empirik va nazariy bilimlar o'rtasidagi munosabatni chiziqli emas, balki

dialektik jarayon sifatida ko‘rib chiqish imkonini berdi. Metodlar majmuasi pedagogik tadqiqotlarda empirik ma‘lumotlar va nazariy xulosalar o‘rtasida sun‘iy qarama-qarshilik emas, balki mazmuniy va mantiqiy uyg‘unlikni ta‘minlash zarurligini ilmiy asoslashga xizmat qildi.

Natijalar.

Tadqiqot natijalari pedagogik nazariyada empirik va nazariy bilimlar uyg‘unligi masalasi ilmiy tadqiqotlarning sifatini belgilovchi markaziy omillardan biri ekanini ko‘rsatdi. Tahlillar shuni aniqladiki, empirik ma‘lumotlar pedagogik voqelikning tashqi va bevosita kuzatiladigan jihatlarini aks ettirsa-da, ular nazariy talqin bilan mustahkamlanmagan hollarda parchalanib qoladi va umumlashtiruvchi ilmiy xulosalarga olib kelmaydi. Aksincha, nazariy modellar empirik dalillardan uzilib qolganda, pedagogik jarayonni real sharoitlarda tushuntirish va boshqarish qobiliyatini yo‘qotadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, empirik va nazariy bilimlarning uyg‘unlashuvi pedagogik tadqiqotlarda chiziqli emas, balki dialektik jarayon sifatida namoyon bo‘lib, unda empirik ma‘lumotlar nazariy tushunchalarni aniqlashtiradi, nazariy konstruksiyalar esa empirik faktlarga mazmuniy izoh beradi. Natijalarda aniqlanishicha, pedagogik tadqiqotlarda empirik ko‘rsatkichlarning mutlaq ustuvorligi ilmiy xulosalarning yuzakilashuviga olib keladi, nazariy umumlashtirishning ustuvorligi esa amaliyotdan uzilgan abstrakt qarashlarni shakllantiradi. Tadqiqot davomida olingan natijalar pedagogik ilmda empirik va nazariy bilimlar o‘rtasidagi muvozanatni saqlash ilmiy xulosalarning ishonchliligini oshirishini, ta‘lim amaliyotiga beriladigan tavsiyalarning asoslanganligini ta‘minlashini ko‘rsatdi. Umuman olganda, natijalar pedagogik tadqiqotlarda empirik va nazariy bilimlarning uyg‘unlashuvi nafaqat metodologik talab, balki ilmiy tafakkur madaniyatining ajralmas qismi ekanini ilmiy jihatdan tasdiqlaydi.

Muhokama.

Olingan natijalar muhokamasi pedagogik nazariyada empirik va nazariy bilimlar o‘rtasidagi munosabat masalasi faqat texnik-metodik muammo emas, balki ilmiy tafakkur madaniyatini belgilovchi chuqur metodologik va epistemologik masala ekanini ko‘rsatadi. Muhokama jarayonida aniqlanadiki, pedagogik tadqiqotlarda empirik ma‘lumotlarning ustuvorligi ko‘pincha “obyektivlik” bilan tenglashtiriladi, biroq bu obyektivlik nazariy izoh va konseptual umumlashtirishsiz qolgan hollarda ilmiylikdan ko‘ra statistik tavsif darajasida to‘xtab qoladi. Shu bilan birga, nazariy bilimlarning empirik dalillardan ajralib qolishi pedagogik jarayonning tirik, kontekstual va insoniy tabiatini inkor etishga olib kelib, nazariy konstruksiyalarni amaliyotdan uzilgan abstraksiyaga aylantiradi. Muhokama shuni ko‘rsatadiki, pedagogik ilmda empirik va nazariy bilimlar o‘rtasidagi ziddiyat aslida ularning qarama-qarshiligi emas, balki noto‘g‘ri metodologik talqin natijasidir, chunki empirik bilim nazariyasiz ma‘nosiz, nazariya esa empirik asosdan mahrum bo‘lsa, ishonchsiz bo‘lib qoladi. Ayniqsa, zamonaviy ta‘lim islohotlari, kompetensiyaviy yondashuv va ta‘lim sifatini baholash sharoitida empirik ko‘rsatkichlarga haddan tashqari tayanish pedagogik qarorlarning mexanizatsiyalashuviga olib kelayotgani muhokama jarayonida ochiq namoyon bo‘ladi. Shu nuqtayi nazardan, empirik va nazariy bilimlar uyg‘unligini ta‘minlash pedagogik tadqiqotlarda inson omilini, ya‘ni o‘qituvchi va o‘quvchi faoliyatining mazmuniy, ma‘naviy va ijtimoiy jihatlarini hisobga olishni talab

etadi. Muhokama natijalari pedagogik ilmda metodologik muvozanatni saqlash nafaqat ilmiy xulosalarning chuqurligini, balki ularning ta'lim amaliyotiga real va mas'uliyatli tatbiq etilishini ham ta'minlashini ko'rsatadi va empirik hamda nazariy bilimlar uyg'unligini pedagogik tadqiqotlarning ajralmas metodologik tamoyili sifatida qayta talqin qilish zarurligini ilmiy jihatdan asoslaydi.

Xulosa.

Mazkur tadqiqot pedagogik nazariyada empirik va nazariy bilimlar o'rtasidagi uyg'unlik ilmiy tadqiqotlarning metodologik poydevorini belgilovchi hal qiluvchi omil ekanini asoslab berdi. O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, empirik ma'lumotlar pedagogik voqelikning bevosita kuzatiladigan jihatlarini aks ettirgan holda nazariy izoh va umumlashtirishsiz qolganda, ular ilmiy xulosalarning parchalanishiga olib keladi, nazariy konstruksiyalar esa empirik asosdan uzilib qolganda amaliyotdan yiroqlashadi va pedagogik qarorlar uchun yetarli asos bo'la olmaydi. Xulosa sifatida aytish mumkinki, empirik va nazariy bilimlarning uyg'unlashuvi chiziqli jarayon emas, balki dialektik rivojlanish bo'lib, unda empirik dalillar nazariy tafakkurni aniqlashtiradi, nazariya esa empirik faktlarga mazmuniy izoh beradi. Tadqiqot natijalari pedagogik ilmda empirik ko'rsatkichlarning mutlaq ustuvorlashtirilishi ham, nazariy abstraksiyalarning amaliyotdan uzilishi ham ilmiylik darajasini pasaytirishini ko'rsatdi. Shu bois, pedagogik tadqiqotlarda empirik va nazariy bilimlar o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash ilmiy tafakkur madaniyatining ajralmas talabi sifatida qaralishi lozim. Mazkur yondashuv nafaqat ilmiy xulosalarning ishonchliligini oshiradi, balki ta'lim amaliyotiga beriladigan tavsiyalarning mas'uliyatli va asosli bo'lishini ham ta'minlaydi. Umuman olganda, pedagogik nazariyada empirik va nazariy bilimlar uyg'unligi ilmiy tadqiqotlarning sifati, pedagogik qarorlarning samaradorligi va ta'lim tizimining barqaror rivojlanishi uchun fundamental metodologik shart ekanini mazkur tadqiqot ilmiy jihatdan tasdiqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Babbie, E. (2016). The practice of social research (14th ed.). Boston, MA: Cengage Learning.
2. Brookfield, S. D. (2017). Becoming a critically reflective teacher (2nd ed.). San Francisco, CA: Jossey-Bass.
3. Creswell, J. W. (2014). Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches (4th ed.). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
4. Dewey, J. (1938). Experience and education. New York, NY: Macmillan.
5. Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (1994). Competing paradigms in qualitative research. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), Handbook of qualitative research (pp. 105–117). Thousand Oaks, CA: SAGE.
6. Kuhn, T. S. (1970). The structure of scientific revolutions (2nd ed.). Chicago, IL: University of Chicago Press.
7. Maxmudov, M. M. (2019). Pedagogik tadqiqotlarda metodologik yondashuvlar muammosi. Pedagogika, 3, 14–22.
8. Yuldashev, K. S. (2020). Ta'lim tadqiqotlarida empirik va nazariy yondashuvlar uyg'unligi masalalari. Oliy ta'lim muammolari, 2, 33–41.